

Coneixement i ús del català. Proposta metodològica per a un treball de camp

125

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
1999

Sense els meus treballs en Ciències Naturals, mai hauria arribat a conèixer als homes tal com són. La naturalesa és sempre veritable, seriosa i rigorosa; té sempre raó; les faltes i els errors vénen sempre dels homes.

Johann Wolfgang Goethe
Carta a Eckermann, 1825

1. Consideracions generals

El Seminari de Sociolingüística del Casal del Mestre de Granollers (SSCMG) està format per professionals que exerceixen com a docents a Granollers i que es dediquen a la llengua catalana. Des del curs 1997-1998, aquest Seminari duu a terme una anàlisi sobre l'evolució dels hàbits lingüístics dels joves de la ciutat per tal de poder-ne definir les tendències i fer avinent al conjunt de la nostra col·lectivitat una reflexió autoritzada en matèria de política lingüística.

Constatada la feblesa del català oral i espontani entre la població jove dels nostres centres, a través de la pròpia experiència docent i encara de manera intuïtiva, el SSCMG es va plantejar la necessitat d'establir uns paràmetres fiables d'avaluació que no estiguessin condicionats per l'entusiasme esbiaixat pels plantejaments i propòsits d'una política lingüística que en un grau o altre demana la nostra condició d'ensenyants ni caigués, de l'altra banda, en un victimisme eixorc. Calia iniciar, doncs, una reflexió amb propòsits objectivadors i criteris de valoració reconeixibles.

Essent com són de controvertides i polèmiques les valoracions relatives a la situació de la llengua i a les polítiques lingüístiques que se'n deriven, el SSCMG ha tingut com a propòsit prioritari la sola referència a les dades numèriques com a element d'anàlisi i de contrast i és, únicament, a partir d'aquestes, que s'hi debaten perspectives en les anàlisis, s'hi discuteixen filtres, s'hi fan les avaluacions de cada cas o bé s'hi suggereixen propòsits d'intervenció en matèria de política lingüística.

2. Primera fase

Propòsits

126

Inicialment, es tractava d'avaluar el grau de vitalitat de la llengua catalana entre els nois i les noies dels nivells mitjans d'ensenyament (ESO, BUP, FP i COU). Interessava quantificar el que constituïa una evidència prou percebuda, però encara mai constatada de manera fefaent: el retrocés progressiu del català en les comunicacions espontànies dels nostres alumnes.

Avui, tot i que l'ensenyament de la llengua catalana està legalment establert a la LOGSE com a matèria escolar; paradoxalment, l'ús social, com a llengua de relació, entre els mateixos alumnes que són destinataris d'aquesta llei manifesta una disminució preocupant. El jove estàndard de finals de segle, tot i tancar gairebé la primera generació socialment alfabetitzada en català, sembla que està immers en un procés d'empobriment funcional de la llengua que ben bé podria ser un clar indicatiu d'un procés de substitució lingüística.

El marc legal que regula el procés de normalització no sembla correspondre's amb l'evidència quant a l'assoliment del nivell de normalitat que s'hi propugna. Contràriament, es pot constatar amb facilitat que els nostres alumnes se serveixen cada cop més del castellà en les situacions comunicatives espontànies. Ens trobem, per tant, amb un doble pla: el que dibuixa una condició acceptable dintre d'un marc regulador «de dret» i un altre que desmenteix els nivells de normalitat assolits «de fet» al marge d'aquest marc. No era objecte principal d'aquesta anàlisi, doncs, la competència en llengua catalana dels nostres alumnes d'ensenyament mitjà, sinó com se'n serveixen i en quina mesura: l'ús social de la llengua catalana, doncs, a banda d'allò que regulen els programes educatius. Semblava que les característiques geogràfiques i socials de Granollers feien els resultats obtinguts extrapolables al comú dels nuclis que abraça la segona anella de creixement de Barcelona (Martorell, Mataró, Sabadell, etc.). A més, la mitjana d'edat de la població de Granollers, extraordinàriament baixa (el 10% té entre 12 i 18 anys, segons el padró de 1996) havia de permetre poder fer projeccions de futur alligonadores.

Les úniques dades de què disposàvem, relatives a l'ús del català per part de la població de Granollers, eren les procedents del darrer

padró de l'any 1996. Val a dir que al Pla estratègic, promogut per l'Ajuntament de Granollers l'any 1997, no s'hi fa cap consideració relativa a la llengua, ni perspectiva ni prospectiva.

Metodologia

El SSCMG va creure oportú de focalitzar l'exploració entre els alumnes de secundària. L'àmbit d'atenció, restringit a aquesta part de la població granollerina (poc més de 6.000 alumnes, distribuïts en 10 centres), feia assumible l'intent.

127

S'imposava fer una consulta directa que ens permetés obtenir dades fiables, a partir de les quals poder fer-ne l'anàlisi sociolingüística. Calia establir un qüestionari que permetés detectar el comportament dels nois i noies davant del bilingüisme social que caracteritza el nostre entorn. Finalment, convindria buidar els resultats obtinguts; traslladar-los a valors percentuals per tal de poder-hi treballar. La consulta objectiva havia de fer possible, també, l'ús de filtres que permetessin perspectives diferenciades: entre centres públics i privats concertats, per nivells educatius, etc., generadors, al seu torn, de noves perspectives. I, a més, se'ns faria avinent de fer consideracions transversals, tot posant en relació aspectes diversos de la consulta.

De fet, les enquestes són consultes fetes a una petita part de la població, prèviament definida, la qual es considera que pot ser una mostra representativa i que, per això mateix, permet d'extrapolarne els resultats a tot el conjunt que es pretén analitzar. Conseqüentment, de la validesa de la mostra triada en funció de múltiples variables: nivell econòmic i cultural, edat, sexe, etc., en depèn, en darrera instància, la fiabilitat.

En el nostre cas, les dimensions absolutes de la població total que es volia estudiar, corresponent als estudiants de secundària de Granollers (6.458 alumnes) permetia l'esforç de treballar sobre tot el conjunt¹. Les respostes que finalment han pogut ser tingudes en consideració han estat aproximadament el 75% del total (4.780), és a dir que, tot i que s'ha perdut gairebé un 25% de respostes per

¹ Val a dir que no tota la població escolaritzada als centres de Granollers és granollerina: hi ha alumnes que hi vénen procedents d'altres localitats de la rodalia. Igualment, hi ha una població de joves granollerins que estudien a centres d'altres poblacions.

causes diverses (alumnes absents o que abandonen els estudis, alumnes que no responen o que responen inadecuadament, etc.), es pot dir que no s'ha treballat sobre una mostra sinó directament sobre el total, cosa que fa extraordinàriament fiables, per aquest cantó, els índexs resultants.

128

No obstant això, qualsevol enquesta, encara que presumeixi d'exhaustivitat, té el perill de contenir tota mena d'inexactituds, degudes a causes ben diverses, ja que pot haver-hi detalls, l'enumeració dels quals esdevé impossible, però que indubtablement també formen part dels aspectes que poden alterar l'objectivitat pretesa. Amb aquesta cautela per davant, creiem, però, que les possibles inexactituds d'ordre qualitatiu en les respostes, quedaven a bastament compensades pels valors quantitius: 104 variables, corresponents a 25 qüestions tancades, que feien, en conjunt, un total de prop de 500.000 respostes possibles.

La consulta es va vehicular d'acord amb el procediment següent: els membres del SSCMG, després d'explicar el propòsit de l'empresa als diversos centres de la ciutat que imparteixen els nivells de secundària, i havent-ne obtingut la col·laboració imprescindible, vam distribuir el qüestionari als professors que se n'havien de fer càrrec.

En una sessió de llengua catalana o bé de tutoria, es va demanar als alumnes que responguessin les preguntes i els mateixos centres, amb l'ajut dels alumnes delegats de classe, si calia, es van ocupar de buidar les dades i de retornar-les al grup de treball. Amb les dades a l'abast, es va endegar el processament informàtic de les respostes.

Recursos

El qüestionari utilitzat, amb petites variacions, havia sorgit d'un altre que havia elaborat el SEDEC (Servei d'Ensenyament del Català). Vam comptar, tothora, amb el suport del Casal del Mestre de Granollers, que va creure des del principi en la validesa del projecte i que posava tots els seus recursos logístics a l'abast dels membres del Seminari de Sociolingüística.

El SSCMG ha comptat, igualment, amb l'ajut econòmic de l'Associació Cultural de Granollers, que li ha atorgat la borsa d'estudis «Memorial Joan Camps», que bianualment ofereix per a

monografies i estudis d'interès local. La Conselleria d'Ensenyament de l'Ajuntament de Granollers, per la seva banda, s'ha fet càrrec de l'edició del treball.

Resultats

En aquesta primera fase, l'estudi s'ha concretat en la publicació del treball que va sorgir de la corresponent recollida de dades amb el títol *Granollers: llengua i futur. Estudi del coneixement i ús del català entre els joves*. L'estudi consta de quatre grans blocs temàtics: Llengua familiar i transmissió generacional, Ús de la llengua a casa, Competència lingüística dels joves, i Ús de la llengua catalana entre els joves. Al final, a més de l'anàlisi sociolingüística, s'hi fan un seguit de propostes d'intervenció per tal de posar remei al procés de substitució lingüística que s'hi descriu.

129

3. Segona fase

Propòsits

Un cop aconseguit el seu primer propòsit d'informar sobre la situació present relativa als hàbits i tendències lingüístiques de la població jove de Granollers, els membres del SSCMG tenim la intenció d'actualitzar la informació a partir d'una consulta periòdica adreçada als alumnes de 4t d'ESO, la qual cosa ha de permetre el seguiment puntual de la dinàmica del procés descrit en aquest estudi.

Metodologia

La consulta feta el curs 1997-1998, els resultats de la qual acabaven publicats sota el títol *Granollers: llengua i ús*, plantejava un nou repte al SSCMG: promoure algun tipus d'actuació que contribuís a pal·liar la migrada situació del català que posava al descobert l'estudi realitzat.

És sabut que cap grup humà que es troba immers en un procés de substitució lingüística no té plena consciència d'aquest procés. Justament és aquesta inconsciència la que acabarà per completar la substitució. Ens semblava que un cop haver apel·lat a les responsabilitats compartides pel conjunt de la societat, podíem fer de testimoni que il·lustrés l'evolució d'un procés que apunta cap a la substitució lingüística.

A l'hora d'estudiar la dinàmica del fenomen, s'imposava alleugerir la consulta: tant amb relació al nombre de consultats, com pel que fa a la modalitat de l'enquesta. Si en el primer treball havíem pres en consideració la totalitat de l'alumnat de secundària, ara ens proposàvem explorar any rere any únicament l'alumnat de 4t d'ESO, curs final de l'etapa obligatòria i pont per a la postobligatòria. D'altra banda, deixàvem de fixar-nos en certs aspectes considerats en la primera fase del nostre treball: llengua d'aprenentatge i percepció de la pròpia competència activa o passiva de la llengua; i, en canvi, introduïem nous paràmetres que permetien avaluar aspectes nous com ara manteniment/canvi de codi lingüístic en les comunicacions espontànies, o bé la consideració dels joves sobre la utilitat social d'una llengua i de l'altra.

Un altre aspecte que es volia modificar era el context en què es formulava la consulta. Calia evitar els possibles condicionants sobre les respostes i el que semblava més inconvenient era precisament la presència del professor enquestador a l'aula. El suport informàtic, doncs, havia de permetre que l'alumne contestés directament l'enquesta a través de l'ordinador, sense intermediaris, la qual cosa havia de millorar el sentiment de confidencialitat de la consulta i allunyaria possibles respostes esbiaixades. A més, el tractament informàtic de l'enquesta des de la mateixa font garantia la fiabilitat en el recompte. I encara, el que és més important: havia de permetre la multiplicació de filtres en funció d'uns nivells més afinats de lectura de l'enquesta, com ara la utilitat que té el català entre la població femenina que usa principalment el castellà a casa, posem per cas, dada que s'obtindrà gràcies a la possibilitat de considerar diverses respostes de només un sector d'alumnes prèviament establert, en aquest cas, els de sexe femení.

El seguiment fidel i puntual de l'evolució lingüística de la població de 4t d'ESO amb uns resultats segurament extrapolables al conjunt de la població adolescent, autoritzarà una predictiva quant a l'ús de la llengua entre la futura població adulta. Amb aquest propòsit, s'hi havien introduït unes equivalències numèriques en les respostes. No es tractava, en cap cas, d'unes assignacions valoratives, sinó que tenien un únic afany ponderatiu: el de traslladar el sentit d'unes respostes a uns valors que, erigits com a índexs, permetessin un seguiment numèric amb dos decimals de l'evolució del procés.

En aquesta segona fase, el treball resultant es posarà en mans de l'Associació Cultural per tal que en promogui l'edició.

4. Tercera fase

Propòsits

El SSCMG, un cop estudiat l'entorn sociolingüístic de la població escolar de secundària de Granollers i haver-ne descrit la tendència que quant a l'ús de la llengua oral permet una projecció significativa del nostre futur lingüístic col·lectiu a mig termini, voldria estendre l'estudi als nuclis veïns que conformen l'entorn geogràfic de Granollers. Hi guanyaria l'anàlisi feta perquè és obvi, i com més va, més, que el teixit social és molt permeable: d'una banda, el conjunt de l'activitat social que es desenvolupa a Granollers no correspon exclusivament a la població resident; de l'altra, part de la població que hi és empadronada fa la seva activitat (i l'activitat escolar no n'és cap excepció) fora dels límits municipals.

Metodologia

D'antuvi, caldria definir una àrea comarcal que fos abastable des del punt de vista del cens escolar. Per això, semblaria recomanable la delimitació d'una àrea, per exemple, el nord del Vallès Oriental, que inclouria un nombre de centres que permetés fer servir una metodologia similar a la de la primera fase perquè la perspectiva d'anàlisi seria la mateixa del treball realitzat a Granollers.

Semblantment a com dèiem amb relació a la fase 1 en el sentit que consideràvem les dades obtingudes a Granollers extrapolables a altres ciutats de l'anella metropolitana, les característiques geogràfiques, econòmiques i demogràfiques de la comarca fan igualment extrapolables les dades obtingudes a altres zones de Catalunya que puguin tenir característiques similars a les de les analitzades. Pel que fa a les possibles intervencions, el mateix criteri d'eficàcia basat en la subsidiarietat fa molt recomanable una intervenció mancomunada del territori en matèria de política lingüística promoguda des del Consell Comarcal.

En l'aspecte mecànic (suport informàtic en l'operació de les dades) i logístic (vehiculació de les consultes) el SSCMG parteix de la feina feta, provada i revisada en l'estudi fet en les fases prèvies.

Annexos

I. Consulta sobre coneixement i ús del català a tota la població de secundària escolaritzada a la ciutat de Granollers (ESO, BUP, COU i FP)

- 132
1. Llengua familiar paterna i materna
(Les alternatives eren: «català», «castellà» i «altres»)
 2. Llengua en què van aprendre a parlar
(Les alternatives eren «català», «castellà», «altres» i «més d'una»)
 3. Llengua d'ús familiar
(Les alternatives eren «català», «castellà», «altres» i «més d'una»)
 4. Nivell de comprensió oral i escrit de la llengua catalana
(Les alternatives eren: «bo», «suficient» i «insuficient»)
 5. Nivell d'expressió oral i escrit de la llengua catalana
(Les alternatives eren: «bo», «suficient» i «insuficient»)
 6. Nivell d'ús oral de la llengua catalana en els àmbits següents:
A casa
Al barri
Amb el professor a l'aula
Amb el professor fora de l'aula
Amb el personal d'administració i serveis
Amb els companys de l'escola o institut
Amb altres companys
(Les alternatives eren: «sempre català», «més en català», «igual en català que en castellà», «més en castellà» i «sempre en castellà»)
 7. Nivell d'ús de la llengua catalana en les activitats docents en els àmbits següents:
Intervencions orals
Llibres de text
Dossiers
Exercicis escrits
Proves, exàmens i controls
Altres
(Les alternatives eren: «a totes les assignatures», «entre 5 i 7 assignatures», «entre 1 i 4 assignatures» i «a cap assignatura»)
 8. Opció en llengua catalana a l'hora de triar d'entre els diferents mitjans de comunicació (ràdio, premsa, televisió, etc.)
(Les alternatives eren: «sí», «no» i «indiferent»)
 9. Freqüència de l'opció en llengua catalana, segons els següents mitjans de comunicació:
Llibres
Diaris i/o revistes
Ràdio
Televisió
(Les alternatives eren: «molt=75%», «bastant=50%», «poc=25%» i «gens»)

II. Consulta sobre coneixement i ús del català a la població escolaritzada al 4t curs d'ESO a la ciutat de Granollers

1. Quina llengua parla normalment...

...el teu pare? ...la teva mare?

Sempre català

Més català que castellà

Aproximadament, meitat i meitat

Més castellà que català.

Sempre castellà

2. El català,l'entens? ...el parles?

Sí

Una mica

No

3. Quina llengua acostumes a parlar...

...a casa? ...a l'institut?

Sempre català

Més català que castellà

Aproximadament, meitat i meitat

Més castellà que català

Sempre castellà

4. Quina llengua acostumes a parlar quan no ets a casa ni a l'institut?

Sempre català

Més català que castellà

Aproximadament, meitat i meitat

Més castellà que català

Sempre castellà

5. Sense comptar les classes de català, castellà o anglès, en quina llengua parlen normalment els teus professors a classe?

Tots en català

N'hi ha més que parlen català

Aproximadament, meitat i meitat

N'hi ha més que parlen castellà

Tots en castellà

6. Què acostumes a fer quan, pel carrer, algú et parla en català?

Li contesto sempre en català

Contesto en català molt sovint

Depèn

Contesto en castellà molt sovint

Contesto sempre en castellà

Li demano que em parli castellà

7. Què acostumes a fer quan, pel carrer, algú et parla en castellà?

Li demano que em parli català

Contesto sempre en català

Contesto en català molt sovint

Depèn

Contesto en castellà molt sovint

Li contesto sempre en castellà

8. En quina llengua acostumes a veure la TV o a escoltar la ràdio?

9. En quina llengua acostumes a llegir, si has pogut escollir-la?

10. En quina llengua acostumes a anotar les teves coses?

Sempre en català

Més en català que en castellà

Aproximadament, meitat i meitat

Més en castellà que en català

Sempre en castellà

11. Quina utilitat té per a tu saber... ..català? ...castellà?

És imprescindible

És molt necessari

És útil

És poc útil

No em cal gens

Antoni Riera

Rosa Sagalés

Jordi Sedó

*Seminari de Sociolingüística
del Casal del Mestre de Granollers*